

АКТИВНЕ СЛУХАННЯ ЯК МЕТОД ВСТАНОВЛЕННЯ КОНСТРУКТИВНИХ ВЗАЄМИН МІЖ ВИКЛАДАЧЕМ І СТУДЕНТАМИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

С.Д. Ісаєва

У статті наголошується на необхідності гуманізації освіти. Пропонується принципово інший підхід до проблеми розвитку особистості в площині зазначеної парадигми. Особлива увага акцентується на формуванні міжособистісних стосунків, які забезпечують комфортні умови для всебічного розвитку кожного індивідуума. Рекомендується ознайомлення з методом активного слухання як засобом побудови конструктивних взаємин між викладачем і студентами. Демонструються ситуації, коли цей метод може застосовуватися у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: активне слухання, викладач, студенти, вищий навчальний заклад, Томас Гордон, ефективна підготовка вчителів.

АКТИВНОЕ СЛУШАНИЕ КАК МЕТОД ПОСТРОЕНИЯ КОНСТРУКТИВНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРЕПОДАВАТЕЛЕМ И СТУДЕНТАМИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

С.Д. Исаева

В статье подчеркивается необходимость гуманизации образования. Предлагается принципиально другой подход к проблеме развития личности в плоскости отмеченной парадигмы. Особенное внимание акцентируется на формировании межличностных отношений, которые обеспечивают комфортные условия для всеобщего развития каждого индивидуума. Рекомендуется ознакомление с методом активного слушания как средством установления конструктивных взаимоотношений между преподавателем и студентами. Демонстрируются ситуации, когда этот метод может использоваться в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: активное слушание, преподаватель, студенты, высшее учебное заведение, Томас Гордон, эффективная подготовка учителей.

ACTIVE LISTENING AS A METHOD OF FORMING EFFECTIVE INTERRELATIONS BETWEEN TEACHER AND STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

S.D. Isaieva

Necessity of education humanization is underlined in the article. Fundamentally different approach to the problem of person's development in the area of mentioned paradigm is proposed. Special attention is accentuated on forming interpersonal relationships which guarantee comfortable conditions for general development of each individual. Because of globalization of informational processes, an acute demand in the professionals of high cultural level is pointed, and some principal tasks concerning their professional training are excreted. Thanks to analysis of scientific literature it is known that home and foreign scientists' enormous contribution is made to investigation of education humanization problem. Readers' attention is also attracted to communicative pedagogy of American scientist Thomas Gordon. Acquaintance with his active listening method as a mean of creating effective interrelations between teacher and students is recommended. Situations when the method can be applied in higher educational establishments are demonstrated.

Key words: active listening, teacher, students, higher educational establishment, Thomas Gordon, teacher effectiveness training.

Останні десятиліття центрують увагу багатьох суспільств нашої планети на проблемі гуманізації освіти. Це пов'язано, передусім, з еволюцією сучасних філософських світоглядів, згідно з якими центром наукової картини світу стає людина [3, с. 52].

Традиційна система освіти ґрунтується на соціоцентричному підході, у межах якого мета розвитку особистості – її соціалізація й професіоналізація з позицій максимальної суспільної корисності [3, с. 53].

Принципово інший підхід до проблеми розвитку особистості розробляється в площині парадигми гуманізації освіти [3, с. 54].

Відомо, що гуманістичний підхід не зводиться до якихось конкретних технологій чи методів навчання – це цілісна орієнтація, у основі якої – перебудова особистісних установок педагога. Найважливіше в даному підході – формування в учнів не лише нормативних знань, але передусім

механізмів самонавчання й самовиховання з урахуванням максимального включення індивідуальних здібностей кожного учня [3, с. 54-55].

При розробці конкретних технологій гуманізації освіти акцентується не зміст освіти (хоча це суттєво), а увага на формуванні міжособистісних відношень, які забезпечують комфортні умови для розвитку кожної дитини [3, с. 54-55].

Актуальною проблемою сучасної порівняльної педагогіки є дослідження міжнародної педагогічної реальності, установлення тенденцій її розвитку та визначення ролі цих тенденцій у розбудові і стабілізації національних освітніх систем [5, с. 8].

В умовах діалогізації міжкультурних зв'язків і глобалізації інформаційних процесів виникає гостра потреба в професіоналах високого культурного рівня. Важливою ознакою розвиненої особистісної культури є сформовані здатності до спілкування. Тому до числа завдань професійної підготовки фахівців належать такі, що стосуються вироблення системи соціальних якостей, необхідних для оволодіння технікою взаємодії з людьми, самоконтролю й саморегуляції власних станів і комунікативної поведінки [2, с. 63].

Аналіз літератури свідчить про величезний внесок у дослідження цього питання вченими, які пропонують шляхи набуття комунікативних умінь особистості (В.Каплінський, А.Москаленко), удосконалення культури мовлення (І.Комарова, Л.Лучкіна), розширення комунікативної та мовленнєвої компетентності (С.Макаренко, І.Дроздова), організації ефективного спілкування у сфері педагогічної діяльності (О.Бодальов, І.Зязюн, А.Мудрик) [4].

Окрім праць вітчизняних науковців, ми вивчали досвід зарубіжних колег, таких як Дж. Дьюї, К. Роджерс, Е. Холл, Г. Хорнбі та ін. [9; 10; 11]. Зазначимо, що в українському науково-освітньому просторі представлені результати вивчення досвіду підготовки вчителів у США в роботах таких українських дослідників, як Я.М. Бельмаз (підготовка викладачів вищої школи), В.С. Дикань (рефлексивний підхід у підготовці майбутніх педагогів), М.П. Лещенко (підготовка вчителя до естетичного виховання), А.А. Сбруєва (реформування системи освіти) [1; 6; 7].

Хоча пропозиції щодо формування культури міжособистісного спілкування як загалом, так і викладача зі студентами зокрема, висвітлені на високому рівні, недостатньо вивченим залишається питання застосування активного слухання як ефективного методу побудови конструктивних взаємин. У зв'язку з необхідністю формування та покращання культури спілкування між викладачем і студентами у вищих навчальних закладах та через гостру потребу в набутті вміння встановлювати ефективні стосунки, нашим завданням є обґрунтувати доцільність застосування таких умінь за допомогою використання методу активного слухання.

Зазначимо, що поза увагою вітчизняних дослідників довгий час залишалася комунікативна педагогіка американського вченого Томаса Гордона. Приділивши багато часу дослідженню міжособистісних взаємин та міжособистісного спілкування, науковець запропонував свою власну педагогічну систему, що містить ряд стратегій ефективного спілкування, серед яких є активне слухання.

Мета статті – розкрити сутність активного слухання та можливості його застосування у вищих навчальних закладах під час взаємодії викладача зі студентами.

Розпочнемо зі стислого опису життєвого шляху Томаса Гордона. Учений народився 11 березня 1918 року в Сполучених Штатах Америки. Був учнем відомого американського психолога Карла Роджерса, який у своїй праці «Про становлення особистості» розвивав актуальні для педагогіки ідеї, наприклад, концепцію гуманних відносин у середовищі, що досить суттєво вплинуло на Томаса Гордона, і в подальшому він навіть застосовував їх при розробці власної педагогічної системи [11].

У наш час ідеї Томаса Гордона широко застосовуються в ході професійної підготовки вчителів у США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Польщі та багатьох інших зарубіжних країнах. Учений написав 9 книг і понад 50 публікацій про навчання й виховання дітей та молоді, демократичне прийняття ними рішень під час розв'язання конфліктів.

Томас Гордон розробив спеціальний курс «Ефективна підготовка вчителів» («Teacher Effectiveness Training»), який виявився дуже корисним для педагогів загальноосвітніх шкіл, а на нашу думку, може стати не менш цікавим і для викладачів вищих навчальних закладів, оскільки розкриває сутність: 1) нових стратегій ефективного спілкування, 2) нових стратегій підтримки дисципліни та 3) нових практичних стратегій проведення групових дискусій тощо [8].

Вивчаючи сучасні методи організації ефективного спілкування викладача зі студентами (без застосування руйнівного впливу сили та влади викладача) у вищих навчальних закладах, зупинимося детальніше на методі активного слухання.

Відомо, що комунікаційний процес розпочинається тоді, коли одна людина починає розмовляти з іншою. Трапляється це тому, що в людини всередині її фізичного «я» виникає потреба повідомити зовнішній світ про те, що відбувається в її внутрішньому світі [8, с. 63-66].

З метою уникнення неправильного тлумачення сформованих людиною, у нашому випадку – саме студентом, комунікативних повідомлень, викладач може застосовувати активне слухання. На відміну від пасивного слухання (мовчання), воно припускає інтерактивну взаємодію викладача зі студентом, у результаті якої студент отримує підтвердження (зворотній зв'язок) того, що викладач його розуміє [8, с. 66].

Хоча активне слухання надає можливість досить природно та вільно вести розмову від початку й до кінця, викладачам слід пам'ятати, що трапляються бесіди без визначеної певної мети, які в результаті заважають досягти конкретних цілей [8, с. 72].

Активне слухання допомагає розпочати процес розв'язання проблеми з переконання студентів у думці, що викладач є саме тією людиною, з якою можна поговорити і все з'ясувати [8, с. 74].

Для того, щоб активне слухання було якомога ефективнішим, викладачу необхідно навчитися встановлювати довірливі стосунки зі студентами та дотримуватися певних правил, серед яких такі:

1. Не можна сумніватися в можливостях студентів самостійно розв'язувати свої проблеми, навіть якщо процес затягуватиметься на дні, тижні або місяці.

2. Необхідно приймати почуття студентів, як би вони не відрізнялися від почуттів, котрі, на думку викладача, «повинні» у них бути, тому що студенти звільняються від почуттів, що їх турбують, лише тоді, коли ці почуття висловлюються вголос та аналізуються.

3. Слід розуміти, що почуття скороминущі, оскільки існують лише в певний момент часу. Активне слухання дає змогу студентам переходити від одного миттєвого почуття до іншого, розсіюючи їх та вивільняючись від них.

4. Обов'язково допомагати студентам розв'язувати проблеми, приділяючи цьому достатньо часу та уваги.

5. Залишатися поруч зі студентами, які потрапили в біду, співчувати їм, але так, щоб почуття студентів не перетворювалися на власні почуття-проблеми викладача й не ставали джерелом його проблем.

6. Слід пам'ятати, що під час бесіди студенти не завжди відразу переходять до розв'язання проблеми. У зв'язку з цим, якщо викладач зайнятий справами й через це відчуває дискомфорт, краще за все відверто зізнатися студентам і запропонувати їм поспілкуватися пізніше.

7. Необхідно поважати конфіденційність інформації, про яку повідомляє студент. На це варто звернути особливу увагу, оскільки надто часто викладачі розпускають плітки про своїх студентів і широко обговорюють їхні проблеми з колегами, що, безперечно, дуже негативно позначається на стосунках між такими викладачами і їхніми студентами [8, с. 74-75].

Трапляються ситуації, коли активне слухання стає ключем до ефективного спілкування та може застосовуватися викладачем в аудиторії. Наприклад, завдяки активному слуханню викладачі легше відчувають сильні і слабкі сторони своїх студентів, через що у подальшому сильні сторони використовують на користь всієї групи, а слабкі сторони враховують під час розробки навчального плану.

Активне слухання може допомогти викладачам стати справжніми фахівцями з організації групових дискусій на теми, які або виникають через вплив певних факторів або заплановані в навчальній програмі [8, с. 91-92]. Однак, оскільки ніщо не заважає спілкуванню так, як оцінка чи загроза оцінки, перед початком дискусії викладачам необхідно відразу попереджувати студентів, що вона проводитиметься для розширення й збагачення навчального процесу, а не з метою виставлення оцінок. Викладачам навіть не бажано робити жодних записів, не обговоривши їх попередньо зі студентами, позаяк це також може сприйматися ними як певна загроза з боку викладача [8, с. 95-96].

У зв'язку з тим, що ефективній дискусії може заважати й побоювання студента щодо можливої негативної реакції однокурсників, викладачі, застосовуючи активне слухання, навчають студентів повному обґрунтуванню своєї позиції й формулюванню проблеми [8, с. 96].

Слід наголосити, що активне слухання має багато додаткових переваг. Воно допомагає студентам стати більш відкритими й чесними. Завдяки униканню будь-яких оцінок, викладач надає можливість студентам спілкуватися абсолютно вільно та самостійно. До того ж, зазначимо, що дискусія, у якій відсутня керівна роль викладача, майже чудодійно впливає на студентів: мовчазні студенти починають говорити, а ті, котрі не можуть вільно спілкуватися, наприклад, через заїкання, припиняють затинатися й упевнено доводять свої погляди [8, с. 102].

Різнопланові події, які відбуваються протягом навчального року, часто також заважають студентам концентруватися на засвоєнні навчального матеріалу, що, звичайно, порушує їхню емоційну стійкість і ускладнює процес навчання. Викладачі можуть проігнорувати почуття студентів і зробити вигляд, що нічого особливого не відбувається, але ні до чого доброго це не приведе [8, с. 113].

Лише ті викладачі, які уважно слідкують за поведінкою своїх студентів, у змозі допомогти їм оволодіти своїми почуттями. Наприклад, вони можуть запропонувати диспут на актуальну тему, щоб

студенти мали змогу висловитися, адже така можливість здатна заспокоювати та сприяє інтелектуальному зростанню [8, с. 113-114].

Не менш важливим є вибір теми диспуту, і бажано, щоб студенти самі її визначали. Викладачу слід лише розпочати з простого питання «Про що ви хочете сьогодні поспілкуватися?» або з більш конкретного «В університеті останнім часом почастішали непорозуміння. Що ви з цього приводу думаете?», після чого варто обмежити свою участь активним слуханням [8, с. 114].

Отже, активне слухання – це виявлена в ході розмови зворотна реакція викладача на проблеми студентів, спрямована на уникання комунікаційних блоkad. Це засіб, який сприяє дієвості педагогічних прийомів, допомагаючи прояснити питання-проблеми, та створює клімат, у якому студенти вільно думають, дискутують і здобувають знання. Активне слухання сприяє педагогічній комунікації, оскільки є взаємодією викладача й студентів у процесі розмови, у ході якої викладач реагує на проблеми студентів. Активне слухання включає чотири компоненти: безсловесну концентрацію уваги (уникнення комунікативних блоkad); застосування простих висловлювань «так», «розумію», «знаю»; пасивне слухання й невтручання як ознаку акцептації; віддзеркалення проблеми.

Ознайомившись з поглядами Томаса Гордона щодо ефективності застосування методу активного слухання, можемо дійти висновку, що цей метод дійсно є достатньо дієвим для встановлення конструктивних міжособистісних взаємин як загалом, так і між викладачами й студентами у вищих навчальних закладах зокрема.

Слід підкреслити, що досвід Томаса Гордона може значно збагатити сучасну українську педагогічну теорію й практику, у зв'язку з чим заслуговує на особливу увагу вітчизняних викладачів, педагогів і науковців. Водночас зауважимо, що наша стаття не претендує на вичерпне дослідження наведеної проблеми, яка потребує свого подальшого аналізу.

Література

1. Бельмаз Я.М. Професійна підготовка викладачів вищої школи у Великій Британії та США [Текст] : монографія / Я. М. Бельмаз ; Горлів. держ. пед. ін-т інозем. мов. – Горлівка : ГДПІМ, 2010. – 304 с.
2. Дзеджера К. Організаційні засади формування культури спілкування студентів у вищих навчальних закладах. – Педагогіка і психологія професійної освіти. – №4. – 2009
3. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1997. – 302 с.
4. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси: Вид. від ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2008. – 608 с.
5. Лещенко М.П. Європейський вимір і його значення для розвитку національних освітніх систем / М. П. Лещенко // *Наук.-практ. освітньо-популярний ж-л «Обдарована дитина» для педагогів, батьків та дітей.* – №3, 2008.
6. Лещенко М. Тенденції розвитку міжнародної освітньої реальності / М. Лещенко, Н. Авшенюк // *Педагогічна психологічна наука в Україні: праці в 5-ти томах.* – Т.4: *Навчання й освіта дорослих.* – К. – Педагогічна думка. – 2012. – С.246-257.
7. Сбруєва А.А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. XX – початок XXI століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / А.А. Сбруєва. – К., 2005. – 41 с.
8. Gordon Th. T.E.T. Teacher effectiveness training. / Th.Gordon. – New York: Three Rivers Press, 2003. – 365 p. – ISBN 0-609-80932-6
9. Hall E. Understanding cultural differences / Edward T. Hall and Mildred Reed Hall. – Yarmouth, Me.: Intercultural Press, c.1990. – 196 p.
10. Hornby G., Atkinson M., Howard J. Controversial Issues In Special Education / Garry Hornby, Mary Atkinson, Jean Howard.- David Fulton Publishers, 1997.–193 p.11.RogersC. *AwayofBeing.* / C.Rogers. – Boston, NewYork: HoughtonMifflinCompany, 1995. – 395 pp.

References

1. Bel'maz Ya.M. Profesiynna pidhotovka vykladachiv vyshchoyi shkoly u Velykiy Brytaniyi ta SSHa [Tekst] : monohrafiya / Ya. M. Bel'maz ; Horliv. derzh. ped. in-t inozem. mov. – Horlivka : HDPIIM, 2010. – 304 s.
2. Dzhezhera K. Orhanizatsiynni zasady formuvannya kul'tury spil'kuvannya studentiv u vyshchychkh navchal'nykh zakladakh. – *Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity.* – #4. – 2009
3. Zyazyun I.A. Krasa pedahohichnoyi diyi: navch. posib. / I.A. Zyazyun, H.M. Sahach. – APN Ukrayiny, In-t pedahohiky i psykholohiyi prof. osvity. – K., 1997. – 302 s.
4. Zyazyun I.A. Filosofiya pedahohichnoyi diyi: monohrafiya / Ivan Andriyovych Zyazyun. – Cherkasy: Vyd. vid ChNU im. B.Khmel'nyts'koho, 2008. – 608 s.
5. Leshchenko M.P. Yevropeys'kyu vymir i yoho znachennya dlya rozvytku natsional'nykh osvitnikh system / M. P. Leshchenko // *Nauk.-prakt. osvitn'o-populyarnyy zh-l «Obdarovana dytna» dlya pedahohiv, bat'kiv ta ditey.* – #3, 2008.
6. Leshchenko M. Tendentsiyi rozvytku mizhnarodnoyi osvitn'oyi real'nosti / M. Leshchenko, N. Avshenyuk // *Pedahohichna psykholohichna nauka v Ukrayini: pratsi v 5-ty tomakh.* – Т.4: *Navchannya y osvita doroslykh.* – К. – *Pedahohichna dumka.* – 2012. – S.246-257.

7. Sbruyeva A.A. Tendentsiyi reformuvannya seredn'oyi osvity rozvynenykh anhlomovnykh krayin v konteksti hlobalizatsiyi (90-ti rr. KhKh – pochatok KhKhI stolittya): avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / A.A. Sbruyeva. – K., 2005. – 41 s.
8. Gordon Th. T.E.T. Teacher effectiveness training. / Th.Gordon. – New York: Three Rivers Press, 2003. – 365 p. – ISBN 0-609-80932-6
9. Hall E. Understanding cultural differences / Edward T. Hall and Mildred Reed Hall. – Yarmouth, Me.: Intercultural Press, c.1990. – 196 p.
10. Hornby G., Atkinson M., Howard J. Controversial Issues In Special Education / Garry Homby, Mary Atkinson, Jean Howard.- David Fulton Publishers, 1997.–193 p.11.RogersC. AwayofBeing. / C.Rogers. – Boston, NewYork: HoughtonMifflinCompany, 1995. – 395 pp.